

Otázka legality hrozby nebo použití jaderných zbraní

Miroslav Potočný

Valné shromáždění OSN přijalo 15. prosince 1994 rezoluci 49/75 K, v níž požádalo Mezinárodní soudní dvůr v Haagu (dále jen Soud) o poradní posudek k otázce: „*Jsou hrozba nebo použití jaderných zbraní dovoleny mezinárodním právem za jakýchkoli okolností?*“ (*in any circumstance permitted under international law*). V této rezoluci kromě jiného konstatovalo, že pokračující existence a vývoj jaderných zbraní představují vážná rizika pro lidstvo (*pose serious risks to humanity; font courir de graves dangers a l'humanité*). Dále vyslovilo přesvědčení, že úplné odstranění jaderných zbraní je jedinou garancí proti hrozbě jaderné války.

Soud má 15 členů. Rozhodování o právním posudku k této otázce se účastnilo 14 členů. Posudky i rozsudky jsou publikovány v angličtině a ve francouzštině, přičemž jen jedno znění je autentické. V tomto případě to bylo anglické znění.

V průběhu řízení desítky členských států zaslaly Soudu písemně svá stanoviska k této otázce a mnohé vystoupily se svými názory před Soudem ústně. Je nutné konstatovat, že se jejich názory značně lišily, a to zejména mezi zastánci legality použití těchto zbraní za určitých okolností, jimiž byly především jaderné mocnosti, a stoupenci zákazu použití těchto zbraní, k nimž patřily ostatní státy, vesměs nedisponující těmito ničivými prostředky.

Přes písemné i ústní námítky některých států se Soud otázkou procedurálně i meritorně zabýval, protože usoudil, že je věcně příslušným. Po půl druhém roce vyhlásil 8. července 1996 poradní posudek (*advisory opinion; l'avis consultatif*) s názvem *Legalita hrozby nebo použití jaderných zbraní (Legality of the threat or use of nuclear weapons; Licéité de la menace ou de l'emploi d'armes nucléaires)*.

Námítky proti jurisdikci Soudu

Některé státy, zejména mocnosti disponující jadernými zbraněmi, namítaly, že Valné shromáždění OSN nemůže žádat Soud o poradní posudek v této záležitosti, protože se údajně vůbec *nevztahuje k jeho činnosti (on matters totally unrelated to its work)*.

Soud k této námítce uvedl, že Valné shromáždění OSN má podle článku 10 Charty OSN obecnou kompetenci jednat o jakékoli otázce nebo záležitosti, jež spadá do rámce Charty OSN. Navíc článek 11 Charty OSN výslovně stanoví jeho speciální pravomoc projednávat obecné zásady součinnosti při udržování mezinárodního míru a bezpečnosti, včetně zásad, jimiž se má řídit odzbrojení a regulace zbrojení. To samozřejmě zahrnuje i nejnebezpečnější zbraně, mezi něž se nepochybně řadí jaderné zbraně. Valné shromáždění OSN má dále podle článku 13 právo dávat podnět ke studiu a vydávat doporučení s cílem posilovat progresivní rozvoj mezinárodního práva a jeho kodifikaci. To se jistě vztahuje i na právní úpravu dovolených a zakázaných prostředků při vedení ozbrojených konfliktů.

Druhou námítkou proti příslušnosti Soudu bylo tvrzení, že otázka jaderných zbraní je *politickou*, nikoli právní otázkou. Soud tento názor odmítl. Prohlásil, že položená otázka je právní (*a legal one*), protože Soud je požádán o to, aby rozhodl (*to rule*) o kompatibilitě hrozby nebo použití jaderných zbraní s příslušnými zásadami a pravidly mezinárodního práva (*with the relevant principles and rules of international law*). Aby tak mohl učinit,

musí určit existující zásady a pravidla mezinárodního práva, vyložit je a aplikovat na hrozbu nebo použití jaderných zbraní, čímž odpoví na otázku založenou na právu.

Třetí námitkou bylo tvrzení, že předložená otázka je *vágní a abstraktní*, a proto posudek Soudu nijak prakticky nepomůže Valnému shromáždění OSN při výkonu jeho funkcí podle Charty OSN. Soud k tomu prohlásil, že účelem poradní funkce není přímo řešit spory mezi státy, nýbrž nabídnout právní radu (*to offer legal advice*) orgánům a institucím, které požádaly o posudek. Okolnost, že se otázka položená Soudu nevztahuje na určitý spor, nemůže vést Soud k tomu, aby odmítl podat požadovaný posudek.

Některé státy v této souvislosti vyjádřily obavu, že abstraktní povaha otázky může vést Soud k tomu, že učiní hypotetická nebo spekulativní prohlášení nad rámec svých judiciálních funkcí. Soud k tomu poznamenal, že vydání posudku nemusí znamenat vyhotovení „scénářů“, studování různých typů jaderných zbraní a hodnocení velmi komplexních a kontroverzních technologických i vědeckých informací o těchto zbraních. Řekl, že prostě prozkoumá otázky, jež se kladou, tím, že bude aplikovat příslušná právní pravidla, vztahující se k tomuto problému.

Argumentem proti projednávání žádosti Valného shromáždění OSN Soudem bylo také tvrzení, že odpověď Soudu na tuto žádost může *negativně ovlivnit odzbrojovací jednání*, a proto bude v rozporu se zájmy Organizace spojených národů. Soud k tomu pravil, že si je vědom toho, že závěry jeho posudku mohou ovlivnit pokračující diskuzi o věci ve Valném shromáždění OSN a že mohou představovat dodatečný element při negociacích o této záležitosti. Účinek posudku je věcí ohodnocení. Soud prostě prostuduje a vyslechne protikladné výroky, přičemž neexistují nějaká evidentní kritéria, podle nichž by Soud preferoval jedno hodnocení před druhým. Soud proto nemůže považovat tento argument jako rozhodující pro zřeknutí se v této věci své jurisdikce.

Posléze některé státy tvrdily, že odpovězením na požadovanou otázku Valného shromáždění OSN vykročí Soud za svou judiciální úlohu a přivlastní si *normotvornou způsobilost*. Soud na tuto námitku odvětil, že si je vědom toho, že sám nemůže tvořit právo (*legislate*) a že v konkrétním případě k tomu ani nebyl vyzván. Jeho úkolem je však vykonat normální judiciální funkci, jíž je zjištění a posouzení zásad a pravidel aplikovatelných na hrozbu nebo použití jaderných zbraní.

Aplikovatelné právo na případy hrozby nebo použití jaderných zbraní

Soud meritorně nejprve rozhodl, že po prozkoumání celého korpusu norem mezinárodního práva určí, co z něho může být relevantním aplikovatelným právem na případy hrozby nebo použití jaderných zbraní. Přitom se paralelně zabýval názory zastánců i protivníků legality těchto zbraní.

Někteří zastánci názoru o protiprávnosti použití jaderných zbraní (*illegality*) tvrdili, že by použití těchto zbraní porušilo *právo na život* každé lidské bytosti, jež je garantováno v článku 6 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.

Taková ochrana podle názoru Soudu nepřestává v době války (*does not cease in times of war*), s výjimkou článku 4 této úmluvy. Podle něho mohou státy za mimořádné situace, která je úředně vyhlášena, nebo je-li ohrožen život národa, přijmout opatření zmírňující jejich závazky vyplývající ze zmíněného paktu, a to v rozsahu, který si vyžádají potřeby takové situace. V zásadě však právo nebýt svévolně zbaven života platí i za války. Zjištění toho, co je svévolné zbavení života, však musí být určeno použitelným *lex specialis*, jímž je právo aplikovatelné za ozbrojeného konfliktu.

Některé státy dovozovaly, že *zákaz genocidia*, obsažený v Úmluvě o zabránění a trestání zločinu genocidia, je relevantním pravidlem obyčejového mezinárodního práva, které by měl Soud použít. Soud toto tvrzení uznal za předpokladu, že by použití jaderných zbraní obsahovalo element úmyslu zničení národní, etnické, rasové nebo náboženské skupiny jako takové.

Jiné státy zastávaly názor, že by použití jaderných zbraní bylo protiprávní s ohledem na existenci norem týkajících se *uchování a ochrany životního prostředí*, a to se zřetelem na jejich základní důležitost. Přitom se odvolávaly na četné mezinárodní dokumenty, zejména na článek 35 odstavec 3 Dodatkového protokolu I z roku 1977 k Ženevským úmluvám z roku 1949. Ten zakazuje používat prostředků vedení války, jejichž cílem je způsobit rozsáhlé, dlouhodobé a vážné škody na životním prostředí, nebo u nichž je to možné očekávat.

Soud uznal, že životní prostředí je sice denně vystaveno ohrožení, avšak použití jaderných zbraní by pro ně mohlo znamenat katastrofu. Nicméně se domníval, že nejde o to, zda smlouvy, vztahující se k ochraně životního prostředí, jsou nebo nejsou aplikovatelné v průběhu ozbrojeného konfliktu, nýbrž o to, zda závazky vyplývající z těchto smluv byly zamýšleny jako závazky totální abstinence během vojenského konfliktu. Usoudil, že státy musejí při posuzování toho, co je nezbytné a proporcionální při prosazování svých legitimních vojenských záměrů, vzít v úvahu i ochranu životního prostředí.

Soud došel v této otázce k závěru, že i když existující mezinárodní právo, jež se týká ochrany a uchování životního prostředí, nezakazuje specificky použití jaderných zbraní, naznačuje důležité faktory životního prostředí, jež musejí být vzaty v úvahu v kontextu implementace zásad a pravidel práva ozbrojených konfliktů.

Po posouzení výše zmíněných zásad a pravidel mezinárodního práva Soud došel k závěru, že *nejpříjemnějším relevantním právem*, vztahujícím se k posuzované otázce, je *zákaz použití síly*, zakotvený v Chartě OSN, a *právo aplikovatelné za ozbrojeného konfliktu*, jež reguluje vedení války, jakož i specifické smlouvy o jaderných zbraních.

Než Soud začal aplikovat toto právo, považoval za nutné zabývat se též *jedinečnými charakteristickými rysy jaderných zbraní*. Konstatoval, že v různých smlouvách a dohodách existují i definice jaderných zbraní. Ty se v zásadě shodují v tom, že jaderné zbraně jsou výbušná zařízení (*explosive devices; des engins explosifs*), jejichž energie vzniká fúzí nebo štěpením atomu. Tento proces v jaderných zbraních – jak dnes existují – uvolňuje nejen enormní množství tepla a energie, nýbrž také mocné a dlouhodobé záření (*powerful and prolonged radiation*).

Podle materiálů, které měl Soud k dispozici, usoudil, že prvé dva zdroje škod jsou značně mocnější (*are vastly more powerful*) než škody způsobené jinými zbraněmi a že fenomén záření je vlastně pouze jaderným zbraním. Tyto charakteristické rysy činí z jaderných zbraní katastrofický prostředek. Destruktivní síla jaderných zbraní nemůže být udržena ani v prostoru, ani v čase. Jaderné zbraně mají potenciál zničit veškerou civilizaci a celý ekosystém naší planety.

Soud proto správně usoudil, že má-li být na daný případ korektně aplikována Charta OSN o použití síly a právo aplikovatelné za ozbrojeného konfliktu (zejména humanitární právo), je nutné, aby přihlédl také k jedinečné charakteristice těchto zbraní, a to zejména k jejich destruktivní schopnosti způsobit nejen nevýslovné lidské utrpení, nýbrž i škody příštím generacím.

Zákaz hrozby silou nebo použití síly

Charta OSN obsahuje několik ustanovení týkajících se hrozby nebo použití síly. V článku 2 odstavec 4 zakazuje hrozbu silou nebo použití síly jak proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti kteréhokoli státu, tak jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s cíli OSN.

Tento zákaz je podle Soudu třeba zvažovat v souvislosti s článkem 51 Charty OSN o přirozeném právu států na individuální nebo kolektivní sebeobranu a s článkem 42 o leteckých, námořních či pozemních akcích nutných k udržení nebo obnovení míru.

Tato ustanovení se *nezmiňují o specifických zbraních*. Týkají se jakéhokoli užití síly bez ohledu na použité zbraně. Charta OSN přímo nezakazuje ani nepovoluje použití specifické zbraně, včetně jaderné zbraně. Zbraň, která je již protiprávní *per se*, se však na

základě smlouvy nebo obyčejně nestane legální tím, že bude použita pro legitimní účel podle Charty OSN.

Právo uchýlit se k sebeobraně podle článku 51 Charty OSN není neomezené. Má určitá omezení, z nichž některá jsou vlastní pojmu sebeobraně. Některá jsou specifikována v článku 51. Při výkonu práva sebeobraně platí však také pravidla obyčejového práva o nezbytnosti a proporcionalitě (*necessity and proportionality*). Tyto dvě podmínky platí bez ohledu na to, jaké vojenské prostředky se použijí.

Podle názoru Soudu zásada proporcionality sama o sobě nevylučuje použití jaderných zbraní za všech okolností (*in all circumstances*). Současně však použití síly, jež je proporcionalní podle práva sebeobraně, musí – má-li být legální – vyhovovat požadavkům práva aplikovatelného za ozbrojených konfliktů, zejména pak zásadám a pravidlům humanitárního práva.

Některé státy v této souvislosti vyjádřily názor, že podmínka proporcionality musí být hodnocena ještě v souvislosti s dalšími faktory. Tvrdily, že díky skutečné povaze jaderných zbraní a velké pravděpodobnosti eskalace odvetných jaderných výměn (*exchanges*) hrozí, že vznikne extrémně silné riziko devastace. Tento rizikový faktor neguje možnost respektování zásady proporcionality.

Soud k tomu zaujal stanovisko, že nepovažuje za nutné zabývat se kvantifikací takových rizik ani otázkou, zda existují taktické zbraně dostatečně přesné natolik, aby omezily zmíněná rizika. Soudu stačí konstatovat, že skutečná povaha všech jaderných zbraní a obrovská rizika s nimi spojená jsou dalšími úvahami, které musejí mít na mysli státy, které věří, že mohou provést jadernou odpověď v sebeobraně v souladu s požadavky proporcionality.

Kromě podmínek nezbytnosti a proporcionality článek 51 speciálně požaduje, aby státy při výkonu práva sebeobraně o tom ihned zpravily Radu bezpečnosti OSN a aby jí nebránily v podniknutí takové akce, jakou považuje za nutnou k udržení nebo obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti.

Některé státy tvrdily, že použití jaderných zbraní z titulu represálií je legální. Soud se v této souvislosti nezabýval otázkou ozbrojených represálií v době míru, jež jsou považovány za protiprávní. Ani nepovažoval za nutné vyslovit se k otázce válečných represálií s výjimkou konstatování, že v každém případě uchýlení se k represáliím, při nichž by byly použity jaderné zbraně, by stejně jako při sebeobraně podléhalo zásadě proporcionality.

Abyste zmenšily nebo eliminovaly riziko protiprávního útoku, některé státy někdy vysílají signály, že vlastní určité zbraně, jež by použily v sebeobraně proti státu, který by porušil jejich územní celistvost či politickou nezávislost. Zda signalizovaný záměr použít síly, dojde-li k určitým událostem, představuje hrozbu ve smyslu článku 2 odstavec 4 Charty OSN, závisí na různých faktorech.

Je-li předvídané použití síly samo o sobě protiprávní, pak vyhlášená připravenost použít síly bude hrozbou síly zakázanou podle článku 2 odstavec 4 Charty OSN. Tak by bylo protiprávní ze strany státu, kdyby hrozil druhému silou za účelem získání jeho území, anebo kdyby ho nutil sledovat nebo se vyhnout určitému politickému či ekonomickému zaměření. Pojmy hrozba a použití síly podle článku 2 odstavec 4 Charty OSN tvoří podle názoru Soudu pár v tom smyslu, že je-li použití síly z jakéhokoli důvodu v konkrétním případě protiprávní, pak i hrozba použití síly je protiprávní. Mají-li být legálními, pak deklarovaná připravenost státu použít síly musí být v souladu s Chartou OSN.

Některé státy tvrdily, že vlastnictví jaderných zbraní samo o sobě je protiprávní hrozbou použití síly. Podle názoru Soudu může vlastnictví jaderných zbraní opravdu vést k závěru o připravenosti k jejich použití. Aby takové vlastnictví bylo účinné, politika odstrašení (*the policy of deterrence; la politique de dissuasion*), s jejíž pomocí se státy vlastnící tyto zbraně nebo státy pod deštníkem jaderných zbraní (*umbrella of nuclear weapons*) snaží odradit vojenskou agresi demonstrováním toho, že tyto zbraně neslouží k jinému účelu, vyžaduje, aby byl úmysl použít jaderné zbraně věrohodný. Zda je však taková hrozba v rozporu s článkem 2 odstavec 4 Charty OSN, závisí podle názoru Soudu na tom, zda uvažované

použití síly je namířeno proti teritoriální celistvosti či politické nezávislosti jiného státu, nebo proti cílům OSN, anebo zda v případě, že bylo zamýšleno jako prostředek obrany, porušilo zásady nezbytnosti a proporcionality. V obou případech by použití síly a hrozba použít síly byly podle Charty OSN protiprávní.

Právo aplikovatelné na situace za ozbrojeného konfliktu

Soud se v souvislosti s právem aplikovatelným na jaderné zbraně zabýval třemi otázkami: Obsahuje právo ozbrojených konfliktů nějaká specifická pravidla týkající se legality nebo protiprávnosti jaderných zbraní? Je aplikovatelné humanitární právo na tyto zbraně? Lze aplikovat právo neutrality na tyto zbraně?

Soud úvodem k této části posudku konstatoval, že mezinárodní obyčejové i smluvní právo neobsahuje žádné specifické pravidlo, jež by opravňovalo hrozbu nebo použití jaderných zbraní či jiných zbraní všeobecně nebo za určitých okolností, zejména při výkonu legitimního práva sebeobrany. Neexistuje ani žádná zásada nebo pravidlo mezinárodního práva, jež by legalizovaly hrozbu či použití jaderných zbraní nebo jiných zbraní v závislosti na specifickém oprávnění. Praxe států svědčí o tom, že protiprávnost použití určitých zbraní není výsledkem absence oprávnění, nýbrž že je naopak formulována v termínech zákazu (*in terms of prohibition*).

Soud se nejprve zabýval problémem z hlediska mezinárodních smluv týkajících se nějakým způsobem všech zbraní hromadného ničení, tedy nejen jaderných, ale i chemických a bakteriologických.

Některé státy tvrdily, že by jaderné zbraně měly být pojednávány stejně jako *otrávené zbraně*, jež jsou zakázány Druhou haagskou deklarací z roku 1899, Haagskou úmluvou IV z roku 1907 a zejména Ženevským protokolem z roku 1925, který zakazuje používat ve válce dusivých, otravných nebo podobných plynů, jakož i všech takových kapalin, hmot a prostředků.

Soud se naopak nedomníval, že by byly jaderné zbraně specificky zakázány na základě těchto ustanovení. Podle jeho názoru byly dosud zbraně hromadného ničení zakazovány specifickými smlouvami. Takovými nedávnými smlouvami jsou Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických, biologických a toxinových zbraní a o jejich zničení z roku 1972 a Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení z roku 1993. Každá z těchto úmluv byla negociována a přijata ve vlastním kontextu a pro své vlastní důvody.

Soud nenalezl žádný specifický zákaz použití jaderných zbraní ve smlouvách výslovně zakazujících použití určitých druhů zbraní hromadného ničení. Nicméně uvedl, že během posledních dvou desetiletí bylo vedeno mnoho jednání o jaderných zbraních, avšak tato jednání zatím nevedla k uzavření smlouvy o všeobecném zákazu jaderných zbraní, jako tomu bylo v případě bakteriologických a chemických zbraní. Přesto Soud konstatoval, že byly sjednány specifické smlouvy, které limitují získávání, výrobu a vlastnictví jaderných zbraní, zakazují umístování jaderných zbraní v určitých oblastech, jakož i zkoušky jaderných zbraní.

Přímý odkaz na nepoužití jaderných zbraní je obsažen pouze ve Smlouvě o zákazu jaderných zbraní v Latinské Americe (Tlatelolcká smlouva) z roku 1967, ve Smlouvě z Rarotonga z roku 1985 a ve Smlouvě o nešíření jaderných zbraní z roku 1968. První z uvedených smluv zakazuje použití jaderných zbraní smluvními stranami a jaderné mocnosti se v ní zavazují, že nepoužijí jaderné zbraně ani jimi nebudou hrozit smluvním stranám. Druhá smlouva pak zakazuje smluvními stranám vyrábět, získávat nebo vlastnit jakékoli jaderné výbušné prostředky a každá smluvní strana se v ní zavazuje nepoužít ani nehrozit použitím jaderných výbušných prostředků proti stranám této smlouvy nebo proti jakémukoli území nacházejícímu se v Jihopacifickém nejaderném pásmu. U příležitosti rozšíření třetí smlouvy v roce 1995 dalo pět jaderných mocností formou separátních jedno-

stranných prohlášení pozitivní a negativní záruky nejaderným mocnostem proti použití jaderných zbraní.

Některé státy hájily názor, že zmínky o jaderných zbraních ve zmíněných mezinárodních smlouvách svědčí o zrodu pravidla o kompletním zákazu jakéhokoli použití jaderných zbraní. Naopak státy, které zastávaly názor o legalitě použití jaderných zbraní, interpretovaly tyto smlouvy jako potvrzení svého názoru o dovoleném použití těchto zbraní *za určitých okolností*.

Soud po prozkoumání všech smluv týkajících se nějakým způsobem jaderných zbraní dospěl k názoru, že tyto smlouvy naznačují *budoucí obecný zákaz použití jaderných zbraní*, avšak samy takový zákaz nezakládají.

Po prozkoumání mezinárodních smluv Soud přistoupil k hledání patřičného *obyčejového práva*. Usoudil, že obsah tohoto práva musí být zjišťován na prvním místě podle aktuální praxe a podle *opinio juris* států.

Státy, které zastávaly názor, že použití jaderných zbraní je protiprávní, argumentovaly tím, že státy od roku 1945 konzistentně nepoužívaly jaderné zbraně. V této praxi spatřovaly *opinio juris* těch států, které vlastní jaderné zbraně. Jiné státy (především jaderné státy), které zaujímají stanovisko legality hrozby a použití jaderných zbraní za určitých okolností (*in certain circumstances*), se na podporu svého názoru dovolávaly doktríny a praxe odstrašení. Připomínaly, že si vždy v dohodě s některými jinými státy vyhradily právo použít tyto zbraně při výkonu sebeobrany proti ozbrojenému útoku ohrožujícímu jejich životní bezpečnostní zájmy (*their vital security interests*). Dále tvrdily, že okolnost, že jaderné zbraně nebyly použity od roku 1945, nebyla vyvolána existujícím nebo rodícím se obyčejem, nýbrž pouze proto, že naštěstí nevznikly okolnosti, které by ospravedlnily jejich použití.

Soud k tomu poznamenal, že nemá v úmyslu vyjádřit se k praxi zvané politika odstrašení. Pouze konstatoval, že je skutečností, že se určitý počet států přiklonil k této praxi během větší části období studené války a že v ní pokračuje. Navíc podle jeho názoru členové mezinárodního společenství jsou velmi nejednotní v otázce, zda neuchýlení se k jaderným zbraním přes padesát let je výrazem *opinio juris*. Za této situace se Soud nepovažoval za oprávněného učinit závěr o existenci takového *opinio juris*.

Mnohé státy dále tvrdily, že Valné shromáždění OSN v celé sérii rezolucí, počínajíc Deklarací o zákazu použití jaderných a termojaderných zbraní z roku 1961, konzistentně potvrdzovalo protiprávnost jaderných zbraní. To podle jejich názoru svědčí o existenci pravidla mezinárodního práva zakazujícího používat tyto zbraně. Naproti tomu jaderné státy namítaly, že tyto rezoluce nemají závaznou povahu a že nedeklarují obyčejové pravidlo zakazující jaderné zbraně. Mj. proti jejich přijetí hlasovaly jaderné mocnosti společně s dalšími státy.

Soud k tomuto sporu o povahu řečených rezolucí prohlásil, že rezoluce, i když nejsou závazné, mají někdy normativní hodnotu. Mohou za určitých okolností poskytovat důkaz důležitý pro stanovení existence pravidla nebo důkaz o vzniku *opinio juris*. Zjistit, jak tomu je ve skutečnosti, vyžaduje zkoumat obsah rezoluce a podmínky jejího přijetí. Rovněž je třeba zjistit, zda existuje *opinio juris* o normativním charakteru rezoluce. Anebo je podle něho možné, že série rezolucí svědčí o postupné evoluci *opinio juris*, jehož je zapotřebí pro ustanovení nového pravidla.

Pokud se týká rezolucí o zákazu jaderných zbraní, je podle názoru Soudu třeba rovněž vzít v úvahu skutečnost, že některé z těchto rezolucí byly přijaty s podstatným počtem hlasů proti a zdržení se hlasování. Takto přijaté rezoluce jsou sice jasným znamením velkého zájmu o problém jaderných zbraní, avšak nezakládají existenci *opinio juris* o protiprávnosti použití takových zbraní.

Soud v této části svého posudku dospěl k závěru, že vznik obyčejce o protiprávnosti jaderných zbraní jako *lex lata*, jenž by specificky zakazoval tyto zbraně, je zadržován pokračujícím napětím mezi rodícím se *opinio juris* na jedné straně a dosud silným přilnutím k praxi odstrašování na druhé straně.

Mezinárodní humanitární právo aplikovatelné za ozbrojeného konfliktu

Soud – jak vyplývá z výše uvedeného – nenašel jasné obecné, ale ani specifické smluvní nebo obyčejové pravidlo, které by zakazovalo hrozbu nebo použití jaderných zbraní jako takových. Přistoupil proto ke zkoumání otázky, zda použití těchto zbraní není protiprávní z hlediska zásad a pravidel mezinárodního humanitárního práva aplikovatelného za ozbrojeného konfliktu.

Podle názoru Soudu se problému legality či protiprávnosti hrozby nebo použití jaderných zbraní nepochybně týkají obyčejová pravidla zahrnující „zákony a obyčeje války“ (*laws and customs of war*), jež byla vyvinuta dlouhodobou praxí států. Byla kodifikována na mezinárodních konferencích v Haagu (1899 a 1907), v Petrohradu (1868), v Bruselu (1874) a v Ženevě (1864, 1906, 1929 a 1949). Přijaté úmluvy nebo deklarace stanovily práva a povinnosti válčících stran, omezily použitelné metody a prostředky při vedení válečných operací a zajistily ochranu vojenských i civilních obětí války. Vytvořily soubor pravidel označovaných jako mezinárodní humanitární právo. Dodatkový protokol z roku 1977 k Ženevským úmluvám jen vyjádřil, obohatil a dosvědčil jednotu a komplexnost tohoto práva.

Tyto instrumenty obsahují následující základní principy mezinárodního humanitárního práva: ochranu civilního obyvatelstva a civilních objektů; rozlišování kombatantů a nekombatantů; a zakazují nikoli nezbytné utrpení kombatantů.

V této souvislosti Soud zdůraznil význam tzv. Martensovy klauzule, jež byla poprvé vyjádřena v Haagské úmluvě II z roku 1899 a která se osvědčila jako účinný prostředek reagující na rychlý rozvoj vojenské technologie. Moderní verze této klauzule byla zakotvena do článku 1 odstavec 2 Dodatkového protokolu z roku 1977. Zní následovně: V případech, které neupravuje tento protokol nebo jiné mezinárodní dohody, zůstávají civilní osoby a kombatanti pod ochranou a v rámci působnosti zásad mezinárodního práva vyplývajících z *ustálených obyčejů, ze zásad lidskosti a z požadavků společenského svědomí*.

Malá skupina států v této souvislosti zastávala názor, že zásady humanitárního práva vznikly před objevením jaderných zbraní a že Ženevské úmluvy z roku 1949 a dva Dodatkové protokoly z roku 1977 speciálně nejednají o jaderných zbraních. Většina států se naopak domnívala, že nemůže být pochyb o aplikovatelnosti humanitárního práva na jaderné zbraně.

Soud ve svém posudku sdílel názor poslední skupiny. Usoudil, že se humanitární zásady prolínají celým právem ozbrojených konfliktů a aplikují se na všechny formy války a na *všechny zbraně, jak minulé a současné, tak i budoucí*.

Během projednávání před Soudem nikdo neobhajoval svobodu použití jaderných zbraní bez ohledu na humanitární omezení. Ale naopak. Např. zástupce Spojených států prohlásil, že jeho země dlouho zastává názor, že právo ozbrojených konfliktů reguluje použití jaderných zbraní, stejně jako použití konvenčních zbraní. Podobně i zástupce Velké Británie uvedl, že pokud se týká obyčejového válečného práva, jeho stát vždy zastával názor, že použití jaderných zbraní je podrobena obecným zásadám *jus in bello*. Konečně i ruský zástupce prohlásil, že omezení stanovená pravidly aplikovatelnými na ozbrojený konflikt, pokud se týká prostředků a způsobu vedení války, se jistě vztahují i na jaderné zbraně.

V této otázce dospěl Soud k názoru, že tzv. Martensova klauzule, jejíž existence a aplikovatelnost nebyla zpochybněna, potvrzuje, že zásady a pravidla humanitárního práva platí i pro jaderné zbraně.

Aplikovatelnost zásady neutrality

Při posuzování otázky aplikovatelnosti zásady neutrality na hrozbu nebo použití jaderných zbraní vůči neutrálním státům Soud použil názoru Nauru, vyloženého při projednávání

otázky legality použití jaderných zbraní státem za ozbrojeného konfliktu. O této otázce Soud jednal z podnětu Světové zdravotnické organizace a vydal o ní posudek v roce 1996. Podle Nauru zásada neutrality v klasickém smyslu má za cíl zabránit vtržení cizích vojenských sil na neutrální území nebo útokům proti osobám a lodím neutrálního státu. Válečné strany jsou povinny respektovat svrchovaná práva neutrálních mocností. Rovněž je zakázáno přeshraniční způsobení škod neutrálnímu státu použitím zbraní válčícími státy.

V této otázce dospěl Soud k názoru, že stejně jako v případě zásad humanitárního práva aplikovatelných za ozbrojeného konfliktu neponechává mezinárodní právo žádnou pochybnost o tom, že zásada neutrality – ať má jakýkoli obsah – má fundamentální charakter podobný humanitárním zásadám a pravidlům, je aplikovatelná (s výjimkou příslušných ustanovení Charty OSN) na všechny mezinárodní ozbrojené konflikty bez ohledu na to, jaký typ zbraně by byl použit.

Nemožnost dosažení definitivního závěru o legalitě nebo protiprávnosti použití jaderných zbraní

Se zřetelem na současný stav mezinárodního práva, vzatého v celistvosti, po jeho prozkoumání a s ohledem na faktické elementy, jež měl k dispozici, Soud konstatoval, že nemohl dojít k definitivnímu závěru o legalitě nebo protiprávnosti použití jaderných zbraní státem v krajních podmínkách sebeobrany, při nichž je v zájmu samo jeho přežití.

Jaderné odzbrojení

Vzhledem k eminentně obtížným otázkám, které vznikly při aplikování práva o použití síly a především práva aplikovatelného za ozbrojených konfliktů na jaderné zbraně, Soud se rozhodl navíc prozkoumat ještě jeden aspekt otázky, nahlížený v širších souvislostech.

Mezinárodní právo a stabilita mezinárodního řádu, kterou má zajišťovat, podle názoru Soudu z dlouhodobého hlediska nesmírně trpí v důsledku pokračující různosti názorů na právní status zbraní tak smrtelných, jako jsou jaderné zbraně. Proto se domníval, že je důležité skoncovat s tímto stavem věcí. Podle názoru Soudu nejpatřícnějším prostředkem k dosažení tohoto cíle by bylo *dlouhou dobu slibované úplné jaderné odzbrojení*.

V této souvislosti se Soud zmínil především o závazku, který převzaly smluvní strany Smlouvy o nešíření jaderných zbraní. V jejím článku VI se každá strana zavázala *pokračovat v dobré víře v jednání o brzkém zastavení závodů v jaderném vyzbrojování a o jaderném odzbrojení*, jakož i o smlouvě o všeobecném a úplném odzbrojení pod přísnou a účinnou mezinárodní kontrolou.

Závažnost splnění tohoto závazku znovu potvrdily tyto státy v závěrečném dokumentu Konference o zhodnocení a prodloužení této smlouvy v roce 1995. Podle přesvědčení Soudu *zůstává tento závazek i nadále životně důležitý pro celé mezinárodní společenství*.

Na závěr těchto pojednání Soud zdůraznil, že jeho odpověď na otázku Valného shromáždění OSN spočívá na celosti výše uvedených právních důvodů a že každý z nich musí být čten v souvislosti s ostatními.

Soud posléze dospěl k těmto závěrům:

1. Třinácti hlasy proti jednomu rozhodl, že vyhoví žádosti Valného shromáždění OSN o poradní posudek.

2. Odpověděl na otázku položenou Valným shromážděním OSN takto:

a) Jednomyslně, že ani obyčejové, ani smluvní právo specificky neopravňuje hrozbu nebo použití jaderných zbraní.

b) Jedenácti hlasy proti třem, že ani obyčejové, ani smluvní mezinárodní právo neobsahuje úplný a univerzální zákaz hrozby nebo použití jaderných zbraní.

c) Jednomyslně, že hrozba nebo použití jaderných zbraní, jež je v rozporu s článkem 2 odstavce 4 Charty OSN a která nespĺňuje všechny požadavky podle článku 51, je protiprávní.

d) Jednomyslně, že by hrozba nebo použití síly měly být kompatibilní s požadavky mezinárodního práva aplikovatelného za ozbrojeného konfliktu, zejména se zásadami a pravidly mezinárodního humanitárního práva, jakož i se specifickými závazky podle smluv a jiných ujednání, které výslovně jednájí o jaderných zbraních.

e) Sedmi hlasy proti sedmi s rozhodujícím hlasem předsedy, že z výše zmíněných požadavků vyplývá, že by hrozba nebo použití jaderných zbraní byly celkem vzato v rozporu s pravidly mezinárodního práva aplikovatelnými za ozbrojeného konfliktu a zejména se zásadami a pravidly humanitárního práva. Avšak vzhledem k současnému stavu mezinárodního práva a k faktům, které má Soud k dispozici, Soud nemůže definitivně rozhodnout o tom, zda by hrozba nebo použití jaderných zbraní byly legální nebo protiprávní v extrémní situaci sebeobranu, při níž by bylo v sázce samotné přežití státu.

f) Jednomyslně, že existuje závazek všech států vést v dobré víře jednání, jež by vedlo k jadernému odzbrojení ve všech jeho aspektech pod přísnou a účinnou mezinárodní kontrolou.

* * *

Co říci k tomuto významnému poradnímu posudku Soudu? Podle mého názoru, i když platné obyčejové a smluvní mezinárodní právo *zatím* výslovně nezakazuje, ale ani neopravňuje hrozbu nebo použití jaderných zbraní, lze takový zákaz dovodit *nepřímo* z některých platných zásad práva ozbrojených konfliktů.

Předně ze *zásady humanity*, kterou musejí respektovat všechny válčící strany i v těch případech, kdy smluvní právo ozbrojených konfliktů dosud nemá výslovné specifické ustanovení o zákazu použití jaderných zbraní.

Dále ze *zásady*, že ozbrojený boj může být veden *pouze proti ozbrojeným silám protivníka*, nikoli však proti civilnímu obyvatelstvu a civilním objektům. Z povahy jaderných zbraní vyplývá, že by jejich účinky postihly rovněž civilní obyvatelstvo, a to jak bezprostředně, tak i dlouhodobě následující generace.

Dále ze zákazu použití jedovatých plynů a podobných prostředků, jakož i bakteriologických zbraní. Jsou-li pro své hromadné účinky zakázány tyto zbraně, pak tím spíše lze dovodit zákaz jaderných zbraní, jež jsou daleko účinnější a navíc šíří radioaktivní záření. Jsou-li první považovány za zbraně hromadného ničení, pak jaderné zbraně jsou *prostředky superhromadné zkázy*.

Dále ze zákazu použití prostředků, které mohou způsobit rozsáhlé, dlouhodobé a vážné škody na životním prostředí. Vždyť jaderné zbraně by byly schopny zamořit atmosféru i vody na celé zeměkouli, a tím *znemožnit další život mezinárodního společenství* i všeho ostatního živého na Zemi.

Konečně ze *zásady*, podle níž neutrální státy nesmějí být předmětem nepřátelských akcí. Není pochyb o tom, že by škodlivé účinky jaderných zbraní při jejich povaze jistě *postihly i neutrální státy a jejich obyvatelstvo*.

Zatím žel trvají nejasnosti a rozdílné názory států na úplný zákaz jaderných zbraní nebo na jejich přípustnost za určitých výjimečných okolností. Tyto rozpory by bylo možné překonat poctivým jednáním, podepřeným potřebnou politickou vůlí států (především jaderných mocností), o dosažení všeobecné smlouvy, podobné již uzavřeným univerzálním smlouvám o úplném zákazu chemických a bakteriologických zbraní. Taková *smlouva by zakazovala použití jaderných zbraní, zničení existujících a zákaz jejich výroby*.

Vhodným místem pro takové jednání by byla *celosvětová diplomatická konference*, kterou by mohlo svolat Valné shromáždění OSN, jeden z hlavních orgánů tohoto celosvětového systému kolektivní bezpečnosti.